

מנחות דף ל"ה

תנו רבנן, סדר הנחת הפרשיות התפילין, קדש לי, והיה כי יביאך מימין, שמע והיה אם שמוע משמאל³⁹⁰. שואלת הגמרא, והרי בברייתא שנינו להיפך? אמר אביי, אין סתירה ברייתא אחת מנתה את הסדר לפי איך שהפרשיות נשנו בתורה, זה לפי ימינו של קורא העומד מול המניח. והברייתא השנייה מנתה את הסדר לפי ימינו של מניח.

החליף בסדר הפרשיות
אמר רב חננאל אמר רב, החליף פרשיותיה פסולות. אמר אביי, לא אמרו שכששינה

את הסדר התפילין פסולות, אלא כשכתב 'והיה כי יביאך' קודם ל'קדש' שהפנימית נעשתה כלפי חוץ, והחיצונה נעשית לפנימית. אבל אם החליף את המקום בין הפרשיות הפנמיות, או בין הפרשיות החיצוניות, כשר. שאלו רבא, מה ההבדל, הרי כשם שכשהחליף בין הפרשה הפנימית לחיצונה התפילין פסולות משום שאינם רואות את הפרשה שאמורה לפי הדין להיות סמוכה לה, כך אם החליף בין המקום של הפרשיות החיצונות או הפנמיות אינם רואות את הפרשה שאמורה להיות סמוכה לה לפי הדין? ולכן מסיקה הגמרא שבכל אופן שהחליף את הסדר הפרשיות פסולות.

ואמר רב חננאל אמר רב, התיתורא
שבתפילין, פירוש השוליים הרחבות

המקיפות את הבית שבו מונחות הפרשיות, היא מהלכה למשה מסיני. אמר אביי, מעברתא של התפילין, שדרכו מעבירים את הרצועה של התפילין, הלכה למשה מסיני. ואמר אביי, הצורה של האות שי"ן שעושים בתפילין של ראש, היא מהלכה למשה מסיני³⁹¹. וצריך שהחריץ שבין בית לבית, יגיע עד מקום התפר שבתיתורא. רב דימי מנהרדעא אמר, כיון שהחריץ ניכר קצת למעלה, אין צריך להגיע למקום התפר.

³⁹⁰ זו שיטת רש"י. ור"ת מקשה עליו עי' בתוס', ומפ' את שיטתו הידועה "ומפרש ר"ת קדש והיה כי יביאך מימין של קורא ומשמאל של קורא הוי שמע מבחוץ ואחריה והיה אם שמוע מבפנים".

³⁹¹ כתב בשימושא רבה דתפילין צורה דשי"ן דימינא ג' רישי ודשמאלא ד' רישי ואי אפיך לית לן בה עוד כתוב בו שמניחין על קלף הפרשיות קלף חלק אחד וכורכו בו ושם בשל יד קאמר אם כתבו בד' עורות כדאמרינן לעיל וצריך לדבק. תוס'.

ואמר אביי, הקלף של התפילין, צריך לבדוקו, שמא יש בו נקב, ופוסל את התפילין כיון שצריכים כתיבה תמה והחור גורם לחיסרון. רב דימי מנהרדעא אמר, לא צריך לבדוק, כיון שבאמצעות הקולמוס בודקים אם יש חור בקלף.

שחירות הרצועות הלמ"מ

אמר רב יצחק, רצועות שחורות³⁹² הלכה

למשה מסיני. מקשה הגמרא ממה ששנינו,

תפילין אין קושרין אותן אלא באותו המין של הבתים בשל עור, ולא של משי ופשתן, בין ירוקות בין שחורות בין לבנות. אדומות לא יעשה מפני גנאי שיאמרו מפצעיו נצבעו, או שמא יאמרו שנצבעו מחמת דם נדה³⁹³. אמר רבי יהודה, מעשה בתלמידו של רבי עקיבא שהיה קושר תפיליו לא בשל עור אלא בלשונות של תכלת, ולא אמר לו דבר. איפשר אותו צדיק ראה תלמידו ולא מיחה בו? אמר לו, באמת לא ראה אותו, כיון שאם היה רואה אותו לא היה מניחו. מעשה בהורקנוס בנו של רבי אליעזר בן הורקנוס שהיה קושר תפיליו בלשונות של ארגמן, ולא אמר לו דבר. איפשר אותו צדיק ראה בנו ולא מיחה בו? אמרו לו, באמת לא ראה אותו, כיון שאם היה רואה אותו לא היה מניחו. ורואים שהברייתא התירה שהרצועות יהיו 'בין ירוקות בין שחורות ובין לבנות'? עונה הגמרא, אין מכאן קושיא, שמה שאמר רב יצחק מדובר שהצד החיצוני צריך להיות בצבע שחור, והברייתא התירה שהצד הפנימי יהיה באחד מהצבעים שמנתה. שואלת הגמרא, אם כן, מדוע אסרו באדום משום גנאי, הרי לא יראו את הצד הפנימי? עונה הגמרא, שלפעמים הרצועות יתהפכו וייראה כגנאי.

ריבוע של תפילין מהלמ"מ

שנינו בברייתא, הדין שהתפילין יהיו מרובעות, זה

מהלכה למשה מסיני. אמר רב פפא, יש להקפיד לגבי

הריבוע של התפילין על שני דברים: א. שכשתופרן ישמור שלא ימתח את החוט יותר מדאי, כדי שלא יכווצו ויקצר רחבו. ב. שהריבוע יהיה מכל צדדיו שגם האלכסונים של הריבוע יהיה שווים. מביאה גמרא שלכאורה מצינו כדבריו בברייתא, ששנינו, אין לעשות את התפילין

392 יש שעושים בתים של תפילין מקלף לבן דלא בעי' שחורות אלא רצועות. תוס'.

393 'אשתו נדה בעל ונצבעו בדם'.

עגולות, משום סכנה שמא יתקל באיסקופת הפתח ויכנסו התפילין בראשו, ואין בה מצוה כין שההלכה שצריכים שיהיו מרובעות זה הלכה למשה מסיני. אמר רב פפא, אין מכאן ראייה, שיתכן ורק אם עשאו עגולות וחדות אז פסלה הברייתא משום סכנה, אבל אם הקימור לא חד יתכן והתפילין כשרות, שהרי יש להם בית מושב.

נקב בעור של תפילין

אמר רב הונא, כל זמן שהעור של הבתים קיימם ולא נהיה בו נקב, התפילין כשירות.

רב חסדא אמר, נפסקו שני דפנות בשני בתים, התפילין כשירות, ואם נפסקו שלש, פסולות. אמר רבא, מה שאמרו ש'שתים כשירות', זה רק אם הבתים שנפסקו לא צמודים, אבל בבתים הסמוכים פסול³⁹⁴. ומה שפסלו אם הבתים שנפסקו סמוכים, זה רק כשהבים חדשים שבכך ניכר שהעור מקולקל. אבל בישנים כשרים.

שאל אביי את רב יוסף, מהם נחשבים לחדשים ומהם ישנים? אמר לו, כל מקום שכשאווחז בעור ומפשט וכשעוזב העור חוזר וכווץ נחשב לישן. ואם לא חוזר, נחשב לחדש. או שנאמר³⁹⁵, שבכל אופן שכשאדם אווחז ברצועה התלויה והתפילין נמשכים אחריו ואינם נתקין הם חדשים, ולהיפך הם ישנים³⁹⁶.

אביי ישב לפני רב יוסף, ונפסקו רצועות של תפיליו. שאלו האם מותר לקושרם? אמר לו, נאמר: "וקשרתם" מלמד שתהא הקשירה נאה. ואם יש קשר נוסף ברצועה, אינו נחשב ל'קשירה יפה'³⁹⁷.

שאל רב אחא בנו של רב יוסף את רב אשי, האם מותר לתפור כלפי פנים כך שלא יראה ויהא כשלם? אמר לו, צא ובדוק האם אנשים נוהגים לתפור, וכיון שאין נוהגים כן, לא תעשה³⁹⁸.

שיעור רצועות התפילין

אמר רב פפא, אותם רצועות שאחרי הקשר בתפילין של ראש, אינם מעכבות אם נחסרו

394 לישנא אחרינא: זה כנגד זה: בתוך אויר חריץ אחד נפסק דופן בית זה ודופן בית שכנגדו; זה שלא כנגד זה: שנפסק זה באויר אחד וזה באויר אחר: שאין קרע רואה את חבריו: שהבית מפסיק ביניהן. רש"י.

395 עמוד ב'.

396 לישנא אחרינא 'אתיא אבתריה': שמתפשט העור הויא 'חדתתא'. רש"י.

397 לשון אחר 'קשירה תמה': רצועה שלימה ולא קשורה. רש"י.

398 פירש בקונטרס להחמיר; ורבנו תם מפרש להקל. תוס'.

כל זמן שנותרו שיריים כלשהוא. אולם אומרת הגמרא, שאין הדבר נכון, ואם נותרו רק שיריים התפילין פסולות. שכן אמרו בני רבי חייא, תכלת ואזוב שנשארו מהם שירי שיריים כשירין. ודווקא שם הכשירו משום שזה תשמישי מצוה, אבל ברצועות של תפילין שהם תשמישי קדושה, לא הכשירו. ומכך שכשהרצועות חסרו ולא נותרו בהם אלא שיריים כלשהם, משמע שיש להם שיעור. ומבררת הגמרא, כמה שיעורם? אמר רמי בר חמא אמר ריש לקיש, עד אצבע צרדה³⁹⁹. רב כהנא, הראה שהכוונה שאורך הרצועה תהא עודפת על הקשר כמה שיכול לפשוט מאצבע עד אמה. רב אשי הראה שהשיעור כמה שיכול לפשוט מגודל ועד אצבע.

רבה כהמניה תפילין, קשר את הרצועות בראשו, ואת שירי הרצועות השליך ותלה על כתיפו מאחוריו. רב אחא בר יעקב, קשרם בראשו ואת הנותר היה קושר כקליעת צמה. מר בריה דרבנא עשה כמנהג שלנו ותאלם לפניו.

צורת אות דל"ת ויו"ד ברצועות
אמר רב יהודה בנו של רב שמואל בר שילת משמו של רב, קשר של תפילין של ראש יהיה בו כעין צורת האות דל"ת⁴⁰⁰, והוא מהלכה למשה מסיני. אמר רב נחמן, וצריך שנוייהן יהיה כלפי חוץ⁴⁰¹. רב אשי ישב לפני מר זוטרא, והרצועה התהפכה לו באופן שהצורה של האות דל"ת לא הייתה ניכרת מבחוץ. אמר לו, האם מר לא סבר שנוייהן יהיה כלפי חוץ? אמר לו, לא היה זה בכוונה אלא בשוגג.

399 'צרדה' לשון צרתא דדא: צרה של אגודל, והיינו אצבע הסמוך לגודל. או אמה הסמוכה לאצבע. רש"י. ובערוך פי' בערך כף וכפוף היינו מעיקר גודל עד ראש אצבע. כשהן דבוקות זו בזו ופשוט מראש אצבע עד ראש גודל כשהן פשוטות וי"מ עד אצבע צרדה שצריך לעשות הרצועות ארוכות ממקום הנחתן עד אצבע צרדה וכפוף היינו שכופף את אצבעו ומשער הרצועה עד שם ופשוטה היינו שמשער הרצועה ממקום הנחה עד ראש אצבע פשוטה ובתפילין של ראש משערין הרצועות שתגיע ראש האחד עד טיבורו וראש השני עד הלב. עוד יש אומר דמצות שיעור רוחב הרצועות יותר מכחטה ופחות מכשעורה ואם יותר כשר. תוס'.

400 כדי שיהא שם 'ש-ד-י' נראה עליהן: דש"ן נראה בקמט בית חיצונה שכפל הקלף, כעין שי"ן ודל"ת נראה בקשר, ויו"ד נראה באותו של יד: כמין רצועה קטנה, וראשה כפוף מעט כמין יו"ד. רש"י. ונראה דדל"ת ויו"ד שברצועות לאו אותיות גמורות הן ולא חשיבי מן השם של ש-ק-י. וה"ר יעקב דאורלינ"ש מסופק אם צריך לחלוץ תפילין של יד כשנכנס לבית הכסא דשמא כיון דמחופות עור לא צריך דלא אסרו אלא תפילין של ראש שכתוב שי"ן בעור. תוס'.

401 בלשון ראשון פירש"י על שין שיהא כלפי חוץ. ובלשון אחר: נוייהן של רצועות: שהן חלוקות מצד אחד וצבועות שחורות, והוא נוייהן ומביא לכך ראייה ממה ששנינו לקמן שיש גנאי אם הרצועות מתהפכות. רש"י. ותוס' כ': מכאן ראייה שהכוונה לרצועות ולא כפירש"י (וכאן בל' ראשון) במס' שבת (כה): שהכוונה לקציצה.

אמר רב חנא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא, ממה שנאמר: "והסרותי את כפי וראית את אחורי" למדים שהראה הקב"ה למשה קשר של תפילין מאחורי העורף⁴⁰². שנינו בברייתא, רבי אליעזר הגדול אומר, מה שנאמר: "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך" , אלו תפילין שבראש שכתוב בו רוב השם: שי"ן ודל"ת.

אמר רב יהודה, קשר של תפילין צריך שיהא בגובה הראש למעלה ולא למטה בצואר, כדי שיהו ישראל למעלה ולא למטה. וצריך שיהא ממול עורף מכוון כלפי הפנים, ולא בצידי הראש⁴⁰³, כדי שיהו ישראל לפנים ולא לאחור.

תפילין מברך עליהן משעת הנחה וכל עוד שלא קשרם
אמר רב שמואל בר בידרי אמר רב, ויש אומרים שאמר רבי אחא אריכא אמר רב הונא, ויש אומרים שאמר רב מנשיא אמר שמואל, תפילין מברך עליהן משעת הנחתן. שואלת הגמרא, אם הכוונה שמברך לאחר שהניחן, והרי אמר רב יהודה אמר שמואל כל המצות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן? אמרו אביי ורבא, הכוונה, משעת הנחה וכל עוד שלא קשרם נחשב ל'עובר לעשייתן'⁴⁰⁴.

402 והקב"ה מניח תפילין, כדאמר לעיל: דמשום תפילין של ראש יראו הגויים, שנ' 'ויראו ממך'.

403 ל"א 'כלפי פנים': שיהא הקשר מבפנים, והגוי של דל"ת מבחוץ, כדאמרן 'ונוייהן לבר'. רש"י.

404 מכאן היה מדקדק רבינו אליהו שצריך אדם לקשר תפילין בכל יום ור"ת מפרש דאין צריך ומביא ראיה וכו', ולכן מפרש ר"ת דהך קשירה היינו ההדוק שמהדקו ומצמצמו בראשו. תוס'.